

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 68., BR. 3., 81. – 120., ZAGREB, lipanj 2021.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

HRVATSKI JEZIK U SVJETLU HRVATSKIH MUČENIČKIH OBLJETNICA

Mile Mamić

Uvod

U ovom radu govori se o hrvatskim mučeničkim obljetnicima, ali u vezi s hrvatskim jezikom.¹ Pokazuje se da je svaka obljetnica bila prijelomna, ne samo u državnom, političkom i nacionalnom smislu, nego i u jezičnom; svaka je na svoj osobit način prelamala i preusmjeravala normizacijske tokove hrvatskoga jezika.

Ovo su obljetnice kroz koje u ovom radu opisujem hrvatski jezik:

1. hrvatski jezik i pogibija Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana (1671.)
2. hrvatski jezik i proglašenje Nezavisne Države Hrvatske (1941.)
3. hrvatski jezik i Hrvatsko proljeće (1971.)
4. hrvatski jezik i Republika Hrvatska (1991.)

Hrvatskim mučeničkim obljetnicama pripada i Rakovička buna i pogibija Eugena Kvaternika i drugih sudionika (1871.), ali ta obljetnica nije utjecala na razvoj hrvatskoga jezika pa se ovdje ne će pobliže o njoj govoriti. Mogli bismo hrvatskim mučeničkim obljetnicama pridružiti i još dvije: 40. obljetnicu međugorskih ukazanja i 30. obljetnicu smrti hrvatskoga jezičnoga mučenika Ivana Šretera.

¹ O hrvatskim mučeničkim obljetnicama nedavno smo pisali Božidar Petrač u Vijencu (2021. – godina velikih obljetnica) i ja na portalu Narod.hr (Godina hrvatskih mučeničkih, krvavih obljetnica), kao sudionici Hrvatskoga proljeća, ali u broju obljetnica nismo suglasni. Opširnije o tom vidi: Petrač, 2021. i Mamić, 2021b.

Mali međugorski vidioći doista su bili mučenici. Zlostavljeni su u ateističkom, komunističkom sustavu. Jest to i općehrvatska obljetnica jer su međugorska ukazanja pronijela hrvatsko ime po cijelome svijetu. Međugorska zbivanja znače mnogo i za hrvatski jezik. Uvjerio sam se kao voditelj škole hrvatskoga jezika² da mnogi stranci žele učiti i naučiti hrvatski jezik samo zbog Međugorja.

Šreterova obljetnica izravno se dotiče hrvatskoga jezika, ali i časopisa Jezika. Ivan Šreter proganjan je u Jugoslaviji zbog upotrebe riječi *umirovljeni časnik* čime je kroz sudbinu jedne osobe oslikana i sudbina hrvatskoga jezika. Šretera su 1991. oteli pobunjeni Srbi, mučili ga i ubili. U spomen na njegovo zalaganje za hrvatski jezik i na njegovu žrtvu, časopis Jezik i Zaklada „Dr. Ivan Šreter“ provode natječaj³ za najbolju novu hrvatsku riječ i dodjeljuju nagradu koja nosi ime po njemu.

Međutim, Međugorje i Šreterovu obljetnicu ipak ne treba uključiti u promišljanja o hrvatskim mučeničkim obljetnicama. Usredotočit će se na obljetnice koje imaju veće značenje za hrvatski jezik, osobito za hrvatski pravni jezik i u vezi su s pitanjem hrvatske državotvorne misli, hrvatske državnosti, a međugorska i Šreterova izravno nisu.

Hrvatski jezik i hrvatski pravni jezik u svjetlu hrvatskih mučeničkih obljetnica i prijelomnih zbivanja

Poznato nam je da su trojezičnost i tropismenost obilježja hrvatskoga srednjovjekovlja. Imali smo gotovo istodobno tri jezika i tri pisma. Staroslavenski se pomalo ostvaruje kao starohrvatski i pojavljuje u trima narječjima: čakavskom, kajkavskom i štokavskom. Svaki od njih ustaljuje se na širem prostoru i nudi se kao jedna od stilizacija hrvatskoga književnog jezika. Zaslugom Petra Zrinskoga kao mecene, u ozaljskom se krugu njeguje mješoviti (hibridni) tip hrvatskoga književnog jezika jer je to područje prije Krbavske bitke bilo dodirište hrvatskih narječja. Pogubljenjem Zrinskoga taj tip iščezava iz daljnje konkurencije.

Istaknuti povjesničar i marljiv arhivski istraživač Stjepan Krasić temeljitim je istraživanjima dokazao da je u 16. i 17. stoljeću, u vrijeme Fausta Vrančića i Bartula Kašića, hrvatski jezik (*lingua dalmatica* ili *lingua illyrica*, a jedno i drugo je nedvojbeno hrvatski jezik) postao jedan od pet najuglednijih europskih jezika i jedan od šest svjetskih jezika.⁴ Hrvatski je jezik iz perspektive Vječnoga grada dobio tu ulogu, što je podupiralo njegovu standardizaciju. U tom je kontekstu važno istaknuti i to da su Hrvati baštinici bogate ćirilometodske baštine. Dok su drugi „katolički“ narodi u bogoslužju upotrebljavali samo latinski jezik, Hrvati su 29. ožujka 1245. od pape Inocenta IV. dobili povlasticu da se u bogoslužju mogu služiti glagoljicom i staroslavenskim (starohrvatskim) jezikom.

² LIN-CRO (LINGUA CROATICA) d.o.o. – privatna škola hrvatskoga jezika za strance i potomke hrvatskih iseljenika osnovana u Zadru 1999. godine.

³ Opširnije o natječaju i Šreterovoj sudbini vidi: Babić, 2007. i Ham, 2019.

⁴ Opširnije o tom vidi: Krasić, 2004. i Krasić, 2009.

Hrvatski se jezik u 17. stoljeću morao učiti na svim crkvenim visokim učilištima. Ugled hrvatskoga jezika u 16. i 17. stoljeću bio je toliko velik da je poljski kardinal Hosius, koji je na Tridentском saboru inače bio protivnik uvođenja narodnoga jezika u bogoslužje, „tješio“ svoje Poljake, zagovornike narodnoga jezika u bogoslužju, ako se i uvede narodni jezik u bogoslužje, da to ne će biti poljski, nego hrvatski (dalmatinski) jezik jer je to „najčistiji slavenski jezik“.⁵

Početak 17. stoljeća zaslugom čakavca Bartula Kašića, oca hrvatskoga jezikoslovlja, daje se prednost štokavskom narječju kao podlozi za hrvatski književni jezik. Štokavska ikavica imala je velike izgleda da pobijedi, ali se sredinom 19. stoljeća najprije uvodi *rogato e*, a zatim se prelazi na različito pisanje dugoga i kratkog *jata*: *ie* za dugi, a *je* za kratki jat. Slično je na Bečkom književnom dogovoru (ali *ije* za dugi *jat*) predložio Vuk Stefanović Karadžić, ali se hrvatska strana toga nije držala. Oduševljeni književnošću „Hrvatske Atene“, hrvatski su preporoditelji prihvatili jekavski (iekavski) izgovor. Vončina misli da su naši dubrovački pisci samo pisali *ie* i izgovarali *je* bez obzira na to je li dugo ili kratko. Mogli bismo reći da su dva događaja bila kobna za normalan razvoj hrvatskoga književnog jezika: 1. „kad Turci nalegoše na jazik hrvatski“ (Krbavska bitka, 1493.) i 2. parafrastrično, „kad Srbi nalegoše na jazik hrvatski“.

Prvi je događaj znatno poremetio normalan razvoj hrvatskoga jezika i time što je isključio jezik ozaljskoga kruga iz daljnje utakmice, ali znatno proširio štokavsko narječje uglavnom na štetu čakavštine. Prijelomni je događaj i uvođenje hrvatskoga kao službenoga jezika godine 1847. Za normalan daljnji razvoj hrvatskoga jezika, osobito za razvoj hrvatskoga pravnog jezika veoma je važna demokratizacija Monarhije nakon godine 1848. Tada se proklamira načelo ravnopravnosti svih naroda i jezika u Monarhiji. Zato bismo mogli reći da tada počinje kodifikacijsko razdoblje hrvatskoga pravnog nazivlja.⁶ Hrvatski je pravni jezik barem u nekim hrvatskim krajevima stoljećima živio i razvijao se, ali se od tada sustavno normalno razvija do ujedinjenja s Kraljevinom Srbijom godine 1918.⁷ Mnogi su dobri nazivi iz hrvatske pravne prošlosti ugrađeni u kodifikacijski sustav hrvatskoga pravnog nazivlja, stvoreni su i dobri novi nazivi (poput riječi putovnica, koja je stvorena 1853. godine), te su ušli u hrvatske zakone i pravnu uporabu do dvaju lomova u dvije Jugoslavije.

Ostaje nam pitanje: „kad Srbi nalegoše na jazik hrvatski?“ Za to razdoblje karakteristične su godine: 1849., 1918., 1929., 1938. – 1945., 1945., 1954., 1967. – 1971., 1971. – 1990. i od 1990. do danas. Sjeme toga zla posijao je godine 1849. Vuk Stefanović Karadžić svojom pogrješnom tvrdnjom da su svi štokavci Srbi.⁸ Ta je

⁵ Opširnije o tom vidi: Krasić, 2004.

⁶ Tada se pokreće projekt Juridisch-politische Terminologie, tj. izrada rječnika pravnoga i političkog nazivlja za sve narode i jezike u Monarhiji na temelju austrijskih zakona. Opširnije o tom vidi: Mamić, 1992. i Mamić, 1999.

⁷ Opširnije o tom vidi: Mažuranić, 1902. i Mažuranić, 1975.

⁸ Opširnije o tom vidi: Mamić, 2019b.

pogriješna tvrdnja postala okosnicom velikosrpskoga programa i ostala to sve do naših dana. Zato nam je jasnije zašto su velikosrpski agresori htjeli u Domovinskom ratu ostvariti crtu Virovitica-Karlovac-Karlobag. To je zapadna granica štokavskoga narječja. Biva nam također jasnije zašto Milošević nije bio zainteresiran za agresiju na Sloveniju. Slovenski nije štokavski. Hrvatski karadžićevci bili su opčarani Karađžićem i Daničićem kao vrhunskim jezičnim autoritetima. Samo su iz njih uzimali primjere za svoja djela, a potpuno zanemarivali hrvatsku književnost. Zato su oni bili oduševljeni serbocentristi i jugocentristi. Tako je, primjerice, gorljivi zagovornik jezičnoga jedinstva hrvatskog i srpskog Tomo Maretić umislio da zna dobro i srpski, pa je kritizirao u svojoj ocjeni Ristić-Kangrgin Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika, ali ga je Jovan Ristić razočarao: „Tomo Maretić ne zna srpski.“⁹

Mnoge su stvari u vezi s hrvatskim jezikom, pa i s hrvatskim pravnim jezikom uglavnom poznate, stoga ću se posebno osvrnuti na hrvatski jezik i hrvatski pravni jezik u vezi s hrvatskim mučeničkim obljetnicama i prijelomnim razdobljima, što je posljednjih 170 godina obilježeno snažnijim odnosom serbocentrizma (jugocentrizma) i kroatocentrizma. Taj je odnos do godine 1918. obilježen stanovitom težnjom za zbližavanjem (konvergencijom), ali nakon 1918., kada je velikosrpski jezični unitarizam bio snažan, očit i nasilan, taj je odnos obilježen otporom srbizaciji, težnjom za razlikovanjem (divergencijom), sukobom i otporom srbizaciji i unitarističkim težnjama silom, nametanjem srpskih obilježja pod raznim demagoškim parolama.¹⁰

Hrvatski jezik poslije pogibije Zrinskog i Frankopana

Pogibija Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana bila je velik gubitak za tzv. ozaljski krug, gdje se je njegovao mješoviti tip hrvatskoga književnog jezika. Obojica su bila i književnici, pa su i svojim djelima književno obogatili hrvatski jezik, a Petar Zrinski bio je i mecena. Nakon njihove smrti ozaljski je krug izgubio nekoliko istaknutih književnika i svojega mecenu. I Petrova žena Ana Katarina, vrijedna književnica, bila je shrvana muževom i bratovom pogibijom i svim drugim nevoljama. Posljednji veliki zagovornik toga tipa hrvatskoga književnog jezika bio je Pavao Riter Vitezović, istaknuti književnik, povjesničar i kroničar, koji je svojim djelom Croatia Rediviva (Oživljena Hrvatska) snažno djelovao na hrvatsku državotvornu misao, težnju za ujedinjenjem hrvatskih područja, „rasute bašćine“, i stvaranjem hrvatske države. Uz poraz na Krbavskom polju 1493. („kad Turci nalegoše na jzik hrvatski“), koji je zbog velikog iseljavanja pučanstva iz tih prostora znatno usporio nastanak hrvatskoga književnog jezika i poremetio njegov normalan razvoj, pogibija

⁹ Opširnije o tom vidi: Mamić, 2021a.

¹⁰ Da je serbokroatizam bio politički konstrukt, koji se je silom nametao i gušio kroatizam, argumentirano dokazuje njemački jezikoslovac Leopold Auburger godine 1999. u svojoj važnoj knjizi napisanoj na njemačkom te prevedenoj na hrvatski 2009. Opširnije o tom vidi: Auburger, 1999. i Auburger, 2009.

Zrinskog i Frankopana znatno je smanjila izgleda da mješoviti (hibridni) tip hrvatskoga književnog jezika pobijedi u daljnjoj utakmici. Vjerojatno bi danas hrvatski jezik bio znatno drukčiji da nije bilo te nesretne pogibije.

Hrvatski jezik i Nezavisna Država Hrvatska

Nezavisna Država Hrvatska bila je vrlo zainteresirana za hrvatski jezik. Hrvatski jezik u prethodnom razdoblju, osobito u Kraljevini SHS i kasnije Jugoslaviji bio je snažno izložen jezičnom unitarizmu, čime su se hrvatskom jeziku na sve načine nametala obilježja srpskoga jezika, „jednačenje po srpskosti“. Ako hrvatski i srpski imaju svaki svoju riječ za isti pojam, davala se prednost srpskoj riječi, a potiskivala se istoznačna hrvatska riječ. Jaki jezični unitarizam osobito je zahvatio hrvatsko pravno nazivlje toga vremena.

Hrvatska se kulturna javnost godine 1938. počela snažnije opirati jezičnom unitarizmu. Godinu prije nastanka NDH Petar Guberina i Kruno Krstić objavili su knjigu Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika. Po njima bi se nova država trebala zvati *neovisna*, a ne *nezavisna* jer je to u hrvatskome jeziku običnije.¹¹ Sasvim je razumljivo da je i Nezavisna Država Hrvatska nastavila započetu desrbizaciju, pohrvaćivanje hrvatskoga jezika, pa i hrvatskoga pravnog jezika – umjesto nepotrebnih srbizama, koji su bili nametnuti u prethodnom razdoblju za vrijeme „jednačenja po srpskosti“, u hrvatski jezik i hrvatski pravni jezik vraća se hrvatsko nazivlje malo starijega razdoblja, prije poremećaja.¹²

Premda su se hrvatski jezikoslovci uglavnom protivili uvođenju korijenskoga (morfonološkoga) pravopisa, NDH je ipak uvela *korienski* pravopis.¹³

U hrvatskoj tradiciji prije ujedinjenja sa Srbima 1918. njegovao se jezični purizam, težnja za jezičnom čistoćom, što je bilo obilježje i drugih naroda koji više drže do svoje jezične kulture.¹⁴ Nova država uspostavlja jezični kontinuitet s hrvatskom tradicijom prije spomenutoga ujedinjenja. Jezični purizam snažno dolazi do izražaja.¹⁵ Postojao je i Državni ured za hrvatski jezik. S jezičnim purizmom bilo je i pretjerivanja, što je ponekad bilo predmetom izrugivanja i stvaranja negativne konotacije o hrvatskome jeziku toga vremena. Nova država Jugoslavija, učeći se na pogriješkama stare Jugoslavije, proklamirala je jezičnu i nacionalnu ravnopravnost, ali su opet vrlo brzo došle do snažnog izražaja unitarističke težnje pod novom parolom. Novo „jednačenje po srpskosti“ naišlo je na snažan otpor hrvatske kulturne

¹¹ Opširnije o tom vidi: Guberina i Krstić, 1940.

¹² Opširnije o hrvatskom jezičnom purizmu vidi: Samardžija, 1993.

¹³ Bilo je u NDH nekoliko korijenskih pravopisa. Opširnije o tom vidi: Samardžija, 2008.

¹⁴ Osobito je u Mađara jezični purizam bio vrlo jak, što je i Hrvatima bio uzor pri leksičkom obogaćivanju. Opširnije o tom vidi: Nyomárkay, 1989.

¹⁵ Opširnije o tom vidi: Samardžija, 1993.

javnosti, što je dovelo do Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika¹⁶ godine 1967.

Hrvatski jezik i Hrvatsko proljeće

Hrvatsko proljeće godine 1971. vrijeme je buđenja, oživljavanja hrvatske nacionalne svijesti, hrvatskoga ponosa i prkosa, raščišćavanja računa pa i oživljavanja hrvatske državotvorne misli i želje za vlastitom državom, što se ipak tada još nije smjelo ni reći. Napredno političko vodstvo osjetilo je bilo hrvatskoga naroda i podržavalo opravdane zahtjeve za većim osobnim i nacionalnim pravima i demokratizacijom društva uopće. Hrvatsko proljeće neposredan je plod Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika.¹⁷ Matica hrvatska prekinula je rad na zajedničkom Rječniku: riječ je o zajedničkom rječniku hrvatskoga i srpskoga jezika, ali kako je srpska strana bila tvrdokorna u posrbljavanju rječnika, hrvatska je strana prekinula suradnju.¹⁸ Sustavno se radilo na prevrjednovanju povijesti hrvatskoga književnog jezika, na čemu su se svojim radovima istakli mnogi jezikoslovci (Lj. Jonke, D. Brozović, S. Babić, R. Katičić, B. Finka, M. Moguš, I. Pederin, Z. Vince, J. Vončina, D. Raguž i dr.).

Matica hrvatska objavljuje 1971. Jezični savjetnik s gramatikom.¹⁹ Taj je savjetnik odigrao veliku ulogu u afirmaciji hrvatskih jezičnih obilježja. Služio je i kao razlikovni rječnik. Pripremljen je novi pravopis koji se i nazvao Hrvatski pravopis Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša. Taj je pravopis nakon gušenja Hrvatskog proljeća uništen u tiskari. Objavljen je uskoro u Londonu. Zato je nazvan *Londonac*. To je ime zadržao i kad se slobodno vratio u Republiku Hrvatsku nakon osamostaljenja. Kao plod Hrvatskoga proljeća nastalo je novo izdanje Težak-Babićeve gramatike s hrvatskim imenom jezika. Zato je ta gramatika bila povučena iz prodaje. Glavni razlog njezina povlačenja iz prodaje bilo je njezino hrvatsko ime i jedan primjer za pasiv iz Ivana Raosa: „Samo je puk hrvatski stoljećima ginuo i svaki kamen krvlju omastio...“ (Težak i Babić, 2004., str. 314.).²⁰ U želji da se ta gramatika potisne došla je „društvena narudžba“ Institutu za jezik da napravi dobru gramatiku, ali nije dogovoreno kojega jezika. Institut je prihvatio ponudu i napravio izvrsnu gramatiku, ali je želio da to bude samo hrvatska gramatika. Zato je godinu dana stajala u ladici, a kad je tiskana, poslano je upozorenje školama da se

¹⁶ Deklaracija je bila važna prekretnica u novijoj hrvatskoj povijesti. Ona je pokazala da je otpor centralizmu moguć. Širila je ozračje slobode i težnje za njom na svim razinama. Urodila je velikim plodovima. Opširnije o tom vidi: Mamić, 2019a.

¹⁷ Opširnije o tom vidi: Mamić, 2019a i prethodnu bilješku.

¹⁸ Danas je taj rječnik poznat kao Adok – od slova A do K sudjelovala je hrvatska strana. O razlozima odustajanja opširno se pisalo 1968. u časopisu Kritici.

¹⁹ Opširnije o tom vidi: Ham, 2006.

²⁰ Zbog toga Raosova primjera za pasiv i hrvatskoga imena Težak-Babićeva gramatika bila je povučena iz prodaje. Opširnije o toj gramatici vidi: Ham, 2006., str. 213. – 217.

ta gramatika ne preporučuje za upotrebu u školama. Znamo dobro zašto.²¹ I časopis Jezik znatno je pridonio utvrđivanju hrvatskih jezičnih obilježja.

Zahvaljujući duhu Hrvatskog proljeća u hrvatsko uredništvo Službenoga lista SFRJ postavljeni su ljudi koji su izvrsno znali hrvatski književni jezik, pa i hrvatski pravni jezik prije godine 1918. Bili su to Blaško Grce i Ivanka Gulić. Vraćali su pomalo dobre hrvatske riječi i hrvatske pravne nazive koji su bili u hrvatskoj tradiciji prije ujedinjenja sa Srbima sasvim uobičajeni, a kasnije su bili zamijenjeni srpskima. Osobito je to došlo do izražaja pri objavljivanju Krivičnog zakona SFRJ godine 1976. Njihov pravni jezik, kojim žele uspostaviti nazive iz starije hrvatske tradicije, naišao je na žestok otpor zagrebačkih Narodnih novina. Zato su napravili Ispravke, kojima uspostavljaju kontinuitet s 1929. (vremenom jakoga srpskog unitarizma i diktature), a protive se uspostavi kontinuiteta s malo starijom hrvatskom jezičnom tradicijom. Zahvati naših beogradskih urednika službeno su odbačeni i nadomješteni Ispravcima. Zahvaljujući vrlo vještoj znanstvenoj potpori Dalibora Brozovića i Danijela Alerića, Grcini su zahvati u hrvatskoj kulturnoj javnosti stvarno pobijedili. Oni će doći do punog izražaja nakon stvaranja samostalne Hrvatske.²²

Hrvatski jezik i Republika Hrvatska

Iako se već godine 1990. Jugoslavija počela raspadati, 30. svibnja konstituiran je prvi hrvatski višestranački Sabor što obilježavamo kao Dan državnosti (a bilo bi bolje: Dan hrvatske državnosti), te je donesen i „božićni“ Ustav. Godina 1991. doista je godina mukotrpnog stvaranja, teške i hrabre obrane od velikosrpske agresije. Bilo je to pogodno vrijeme da se hrvatski jezik počne normalnije razvijati bez ikakvih pritisaka. Pogotovo je to bilo pogodno vrijeme da se u hrvatski jezik, osobito u hrvatski pravni jezik mogu slobodno vratiti prognane hrvatske riječi. To teško vrijeme, obilježeno zaposjedanjem hrvatskih prostora, etničkim čišćenje, progonom hrvatskoga i nesrpskog pučanstva iz zaposjednutih prostora, i nesmiljenom, okrutnom velikosrpskom agresijom, odrazilo se i na hrvatski jezik, pogotovo na hrvatski pravni jezik.

Glavno je obilježje povratak prognanih hrvatskih riječi koje su svojedobno prognane samo zato što su bile drukčije od srpskih. Te su riječi šaljivo nazvane *tuđmanicama* po predsjedniku dr. Franji Tuđmanu. Pojavilo se mnoštvo raznovrsnih jezičnih savjetnika i drugih jezikoslovnih djela. Postala je *moda* da radiopostaje, novine, časopisi pokazuju veliko zanimanje za jezičnu kulturu. I tu je, naravno, bilo pretjerivanja. Umjereni puristi, među koje i sebe ubrajam, nisu nekritički prihva-

²¹ Riječ je o prvom izdanju danas vrlo popularne Hrvatske gramatike Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje; autori su joj: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika. Ta je gramatika doživjela brojna izdanja i iz izdanja u izdanje poboljšavana je i proširivana. O povijesti te gramatike opširnije vidi: Ham, 2006., str. 225. – 231.

²² Opširnije o nevoljama i hajci na hrvatske urednike Službenog lista SFRJ vidi: Mamić, 2019a.

ćali sve što se nudilo kao bolje i hrvatskije. Gotovo se ustalila praksa da se dobre hrvatske riječi iz starije hrvatske tradicije prihvaćaju ako su nam potrebne, a prema novotvorenicama i kovanicama iz vremena NDH, kojih nije bilo i prije, postojao je određeni pridržaj.

Dopala me čast da mogu kao jezikoslovac terminolog sudjelovati u izradi temeljnih hrvatskih zakona, da budu na što boljem hrvatskom jeziku. Bio sam stručni član Odbora za zakonodavstvo i raznih povjerenstava za novije zakone. Nisam pretjerivao s uvođenjem starijih hrvatskih naziva iz više razloga, ali sam bio uporan u nekim razboritim preinakama. Ponekad je bilo malo otpora, ali nakon razumnog obrazloženja uglavnom bi moj prijedlog bio prihvaćen (npr. *proračun, prisega, putovnica, domovnica, ovrha, kazneni, skrbnik, oporba, mjere opreza, prvostupanjski, poticaj, poticatelj, nehaj, bijeg, tjeratica, tražbina* itd. umjesto *budžet, zakletva, pasoš, potvrda o državljanstvu, prisilno izvršenje, krivični, staratelj, opozicija, mjere predostrožnosti, prvostepeni, podstrek, podstrekač, nehat, bjekstvo, potjernica, potraživanje* itd.).²³

Nastojao sam na primjeren način pripremiti hrvatsku javnost na te preinake da ih ne bi doživjela kao neko novo nasilje. Zato sam o tim riječima i nazivima govorio na Hrvatskome radiju, u emisiji Govorimo hrvatski, pisao u raznim novinama (Vjesnik, Zadarski list, Hrvatski list i dr.), znanstvenim i stručnim časopisima (Jezik, Odvjetnik, Vladavina prava i drugima). To zanimanje vlasti, ministarstava za hrvatski jezik očitovalo se i time što je dva puta osnovano Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika. Vijeće za normu, kojemu je na čelu bio akademik Stjepan Babić, prestalo je s radom i ugasilo se dolaskom Račanove vlade. Ministar Primorac obnovio je Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika, kojemu je na čelu bio akademik Radoslav Katičić. Vijeće je gotovo bez obrazloženja ukinuo ministar Jovanović za Milanovićeve vlade. Bio sam član u oba sastava. Šteta je što više ne postoji stručno tijelo koje bi prosuđivalo o važnijim jezičnim pitanjima. Ni pitanje Zakona o javnoj uporabi hrvatskoga jezika, koje je više puta bilo potaknuto, nije tako zanemarivo i nevažno. Riječ je o negativnim posljedicama detuđmanizacije, gotovo bez obzira na deklarativnu orijentaciju vlasti. O tom sam sâm pisao nedavno u Hrvatskom slovu,²⁴ pa ne ću ovdje ponavljati.

Zaključak

Dva kobna događaja vrlo su se nepovoljno odrazila na normalan razvoj hrvatskoga jezika: 1. „kad Turci nalegoše na jazik hrvatski“ nakon Krbavske bitke godine 1493. i 2. parafrastrično rečeno, „kad Srbi nalegoše na jazik hrvatski“. Jedna hrvatska muče-

²³ Opširnije o tom vidi: Mamić, 2004.

²⁴ O sustavnom obezvrjeđivanju Domovinskog rata, hrvatskih pobjeda, hrvatskih branitelja i svih obilježja hrvatstva (jezika, naroda i države) opširnije vidi razgovor za Hrvatsko slovo u povodu izlaska moje knjige Hrvatsko kršćansko nazivlje (II.) koji je vodila novinarka Mira Ćurić (Ćurić, 2021.).

nička obljetnica (pogibija Zrinskog i Frankopana) spada u prvo kobno razdoblje, a taj je tragičan događaj imao teške posljedice po hrvatski jezik i narod. Drugo razdoblje, od godine 1849. do 1990. bilo je znatno kobnije: ono obuhvaća sve druge hrvatske mučeničke obljetnice. Za to razdoblje karakteristične su godine: 1849. (Karadžićevo posezanje za Hrvatima jezičnim kriterijem), 1918. (ujedinjenje), 1929. (diktatura), 1938. (popuštanje i priznavanje razlika), 1941. – 1945. (NDH, kroatocentrizam), 1945. (nova obećanja i jamstva ravnopravnosti), 1954. (Novosadski dogovor, novi unitarizam), 1967. (Deklaracija), 1971. (Hrvatsko proljeće), 1971. – 1990. („hrvatska šutnja“, razdoblje inkubacije) i od 1990. (Hrvatska država, kroatocentrizam) do danas, s novim jugonostalgičarskim pokušajima „obnove“ zajedničkoga „štokavskoga“ jezika, bez obzira što je u jugoslavensko vrijeme bio samo politički konstrukt, koji se ni silom nije mogao nametnuti.²⁵

Prvo razdoblje, koje obuhvaća posljednjih 170 godina, od godine 1849. do 1918. obilježeno je težnjom za zbližavanjem hrvatskoga i srpskoga, stanovitom konvergencijom pod krinkom serbokroatizma, ali nakon što se je jakim i nasilnim unitarizmom 1918. i dalje raskrinkao „serbokroatizam“ kao velikosrpski i jugocentrični projekt, procvao je kroatocentrizam, posebnost hrvatskoga jezika i povratak njegovu normalnom razvoju. Upravo su hrvatske mučeničke obljetnice u tom teškom razdoblju bile prijelomne u razvoju hrvatskoga jezika. One su obilježene posebnošću hrvatskoga jezika, razlikovanjem od srpskoga, divergencijom, kroatocentričnom, otporom nasilnoj srbizaciji i unitarističkim težnjama, desrbizacijom, napuštanjem nametnutih srbizama. Postalo nam je sasvim jasno da je „serbokroatizam“ samo maska za serbocentrizam i gotovo njegov sinonim jugocentrizam.²⁶

Literatura

- Auburger, Leopold, 1999., *Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus*, Ulm/Donau, Gerhard Hess Verlag
- Auburger, Leopold, 2009., *Hrvatski jezik i serbokroatizam*, Rijeka, Maveda i HFD
- Babić, Stjepan, 2007., Nagrada za novu riječ ime dr. Ivana Šretera, *Jezik*, god. 54., br. 1., str. 32. – 33.
- Carić, Lucijan, 2017., Deklaracija o zajedničkom jeziku Hrvata i Srba, Kako se kalio ZAJEB, portal Indeks.hr, 28. ožujka 2017., <https://www.index.hr/vijesti/clanak/kako-se-kalio-zajeb/959794.aspx> (posljednji pristup 11. ožujka 2021.)
- Ćurić, Mira, 2021., Mile Mamić, Treba stalno promicati hrvatsku jezičnu, vjersku i duhovnu kulturu – razgovor u povodu izlaska knjige *Hrvatsko kršćansko nazivlje (II)*, *Hrvatsko slovo*, br. 1321., 15. siječnja 2021., str. 3. – 4.

²⁵ Zanimljivo je da je *najljeviji* portal Indeks.hr protiv tih jugonostalgičarskih pokušaja godine 2017. objavio članak Lucijana Carića pod naslovom Deklaracija o zajedničkom jeziku Hrvata i Srba: Kako se kalio ZAJEB (Carić, 2017.).

²⁶ Opširnije o tom vidi: Auburger, 1999.; vidi i bilješku 10.

- Guberina, Petar i Krstić, Kruno, 1940., Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika, Zagreb, MH
- Ham, Sanda, 2006., Povijest hrvatskih gramatika, Zagreb, NZ Globus
- Ham, Sanda, 2019., Natječaj za najbolju novu hrvatsku riječ, Jezik, god. 66., br. 4. – 5., str. 165. – 173.
- Krasić, Stjepan, 2004., Pape i hrvatski književni jezik u XVII. st. – Hrvatski među šest svjetskih jezika, Zagreb/Čitluk, MH
- Krasić, Stjepan, 2009., Počelo je u Rimu. Katolička obnova i normiranje hrvatskoga jezika u XVII. stoljeću. Dubrovnik, MH Ogranak Dubrovnik
- Mamić, Mile, 1992., Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja, Zagreb, HSN
- Mamić, Mile, 1999., Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja, II. prošireno izdanje, Zagreb, Profil
- Mamić, Mile, 2004., Hrvatsko pravno nazivlje, Članci i rasprave, Zadar, LIN-CRO d.o.o.
- Mamić, Mile, 2019.a, Utjecaj Deklaracije na standardizaciju hrvatskoga jezika, Jezik, god. 66., br. 1., str. 2. – 7.
- Mamić, Mile, 2019.b, Od Vuka do velikosrpske agresije na Vukovar, portal Narod.hr, 19. studenoga 2019., <https://narod.hr/hrvatska/dr-sc-mile-mamic-od-vuka-do-velikosrpske-agresije-na-vukovar>
- Mamić, Mile, 2021.a, Vre i svoj jezik zabit Hrvati hote ter drugi narod postati, portal HKV-a, 11. siječnja 2021., <https://www.hkv.hr/kultura/jezik/35575-m-mamic-vre-i-svoj-jezik-zabit-horvati-hote-ter-drugi-narod-postati.html>
- Mamić, Mile, 2021.b, Godina hrvatskih mučeničkih, krvavih obljetnica, portal Narod.hr, 9. travnja 2021., <https://narod.hr/hrvatska/dr-sc-mamic-godina-hrvatskih-mucenickih-krvavih-obljetnica>
- Mažuranić, Vladimir, 1902., O rječniku pravnoga nazivlja hrvatskoga, Rad JAZU, 150., str. 235. – 246.
- Mažuranić, Vladimir, 1975., Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, 1908. – 1922., pretisak, Zagreb, Informator
- Nyomárkay, István, 1989., Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung, Budapest, Akadémiai Kiadó
- Petrač, Božidar, 2021., 2021. – godina velikih obljetnica, Vijenac, br. 703., 11. veljače 2021., <https://www.matica.hr/vijenac/703/2021-godina-velikih-obljetnica-31317/> (mrežno izdanje, posljednji pristup 11. ožujka 2021.)
- Samardžija, Marko, 1993., Jezični purizam u NDH, Zagreb, HSN
- Samardžija, Marko, 2008., Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u NDH, Zagreb, HSN
- Težak, Stjepko i Babić, Stjepan, 2004., Gramatika hrvatskoga jezika – priručnik za osnovno jezično obrazovanje, Zagreb, ŠK

Sažetak

Mile Mamić, sveučilišni profesor u miru, Zadar

UDK 81'27:811.163.42, znanstveni rad

primljen 27. travnja 2021., prihvaćen za tisak 6. svibnja 2021.

Croatian Language in the Light of Croatian Martyrdom Anniversaries

The article examines the Croatian language in the light of Croatian martyrdom anniversaries. The deaths of Zrinski and Frankopan disrupted the development of a mixed (hybrid) type of Croatian literary language, and prior to all other Croatian martyrdom anniversaries there was a period of linguistic unitarianism and suppression of Croatian language characteristics. This suppression was disguised under the name Serbo-Croatian used for the Croatian language as an expression of Serbocentrism that was frequently used as a synonym for Yugocentrism. All these anniversaries were preceded by a short period of striving for the specific characteristics of the Croatian language and by efforts for its unhindered development and equal position in a multinational state. These aspirations continue in all the events the anniversaries of which we are celebrating. These were crucial years in the development of the Croatian language, especially of the Croatian language of law. This development was marked by linguistic purism, by deserbization in the Croatian state, and by resistance against linguistic unitarianism in the multinational federal state.

Keywords: Croatian language, Croatian language of law, linguistic unitarianism, Serbization, linguistic purism, de-Serbization, Serbocentrism / Yugocentrism, Serbo-Croatianism, political construct

JOSIP ŠENTIJA – TIHI BORAC ZA HRVATSKI JEZIK

Nataša Bašić

Uvod

U Zagrebu je 29. studenoga u 89. godini života iznenada preminuo Josip Šentija, novinar, publicist, prevoditelj i leksikograf. Pokopan je na Mirogoju. U izrazima sućuti koje je obitelji uputio državni vrh – predsjednik Sabora, predsjednik Vlade i ministrica kulture – istaknuti su u njegovu životopisu strukovni profesionalizam i istinsko domoljublje, očitovani i u potpori Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika iz 1967. Šentija je naime bio jedan od rijetkih koji se suprotstavio političkoj osudi Deklaracije, dokumenta koji se drži prijelomnim u afirmaciji hrvatske jezične i političke samobitnosti u novijoj hrvatskoj povijesti. Njegov je istup prelomio i njegovu društvenu, političku i ljudsku sudbinu, o kojoj do sad nije bilo prigode više govoriti iako je svojim prinosom na mnogim poljima na kojima je djelovao bilo valjanih razloga za to.¹

¹ Rođen je 15. ožujka 1931. u Brnazama kraj Sinja. Maturirao je 1951. u dubrovačkoj gimnaziji, studij prava završio 1972. na Pravnom fakultetu u Zagrebu. God. 1949. – 50. novinar je u splitskoj Slobodnoj Dalmaciji, potom kratko na dubrovačkoj radijskoj postaji. Od rujna 1951. zaposlen je na Radio Zagrebu te od 1962. na mjestu direktora sudjeluje u modernizaciji ustanove pokretanjem II. i III. programa, profesionalizaciji struke i nacionalnoj afirmaciji radijskoga medija ne samo kao informativnoga izvora podataka nego i obrazovno-kulturnoga.